

Toen mijn vader mij maakte

Colofon

© 2022 Anneruth Wibaut

Isbn: 9789403652702

Kaft en vormgeving: Marten Janse

Auteursfoto: Geek Zwetsloot

Uitgave in eigen beheer

Anneruth Wibaut

Toen mijn vader mij maakte

roman

*'toen mijn vader mij maakte
schiep hij ook mijn moeder'*

2015 Anneruth Wibaut

Kinderen van de oorlog

Het was als een gaskamer die net niet helemaal werkte: 'Cel 115, een vloeroppervlak van ongeveer negen vierkante meter en een hoogte van nog geen tweeëneenhalve meter, gevuld met vierenzeventig vrouwen, dicht opeengepakt. Vijftien bange uren stonden ons te wachten.' Met deze woorden beschreef mijn moeder de marteling waaraan ze werd onderworpen op haar eenentwintigste. Het ging de geschiedenisboeken in als het Bunkerdrama. Het overschaduwde de rest van haar bestaan en had een flinke impact op het mijne.

Haar naam was Tineke Guilonard en bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was ze leerling van het Amsterdams Lyceum. Net als mijn vader, Frank Wibaut. Allebei waren ze zeventien toen ze in de bres sprongen voor hun joodse vrienden, eenentwintig toen ze na verraad werden opgesloten in gevangenis en concentratiekamp. Ondanks dat zijn ze niet totaal cynisch geworden. Ze bleven vechten voor 'het ware, het goede en het schone' zoals mijn moeder het noemde. Ze hadden de moed kunnen opgeven, denken dat het toch niks uitmaakt omdat de mensen elkaar blijven afslachten. Ze hadden kunnen verdwalen in onverschilligheid, kunnen vallen voor valse profeten. Maar ze bleven geloven in hun medemens en in zichzelf. Ze bleven vechten voor elkaar. In elke ruzie braken ze hindernissen af en bouwden er nieuwe bruggen van, die weer instortten. Net zo lang tot ze veilig samen dood konden.

Dat gebeurde op een zachte zondagmiddag in oktober 1996. Naast elkaar in bed dronken ze hun bekertje gif. Mijn broer Pieter en ik waren erbij. Dat was heftig. Je gaat er onbewust wel van uit dat je het sterfbed van je vader en moeder zult meemaken, maar niet dat het zowel tegelijkertijd als zelfgekozen zal zijn.

Na hun dood wachtte een huis vol spullen om te verdelen en op te ruimen. Eerst moesten we het trouwboekje vinden om

als erfgenamen erkend te worden. Het lag op geen van de voor de hand liggende plaatsen, het leek erop dat we alle papieren van Tineke moesten gaan doorzoeken. We wisten al dat ze dwangmatig bewaarde. Ze documenteerde elke snipper papier die iets kon zeggen over haar levensloop. En als ze bijvoorbeeld een gehaakt uiltje kreeg en kort daarop eentje van speksteen, was een nieuwe verzameling geboren. Daar moest dan plaats voor worden gemaakt naast de fossielen en schelpen, de serviezen, de kikkertjes, de sieraden, hoedjes en mutsjes van over de hele wereld en de elektriciteitsdoppen. Dat was haar origineelste collectie, de porseleinen of glazen geleiders van de stroomdraden op elektriciteitspalen. Ze ging nooit op pad zonder een handzaam zaagje, om die van omgevallen palen los te zagen. Ik kon me niet op dat vermaledijde trouwdocument concentreren door de gedachte aan de geheimzinnige dof grijze metalen trommel die mijn moeder me een week eerder plechtig in handen had gegeven. Ze had me daarbij de belofte ontworpen dat ik de inhoud weg zou gooien als ze er niet meer was. Toen ik vroeg wat ze bedoelde mompelde ze iets over schaamte. Voor ik aan had kunnen dringen had ze me weggestuurd, omdat ze misselijk werd. Bij een kop koffie liet ik het Pieter zien, dat geheime blik. Hij wist ook niet wat we ermee moesten. Als wat erin zat vernietigd moest worden, waarom had ze het zelf dan niet gedaan? We waren het erover eens dat hij buiten de geheimhoudingsbelofte viel. We openden samen de gedeukte vierkanten trommel en meteen viel ons oog op velletjes papier met 'Liefste Tineke' en 'zoentjes van je Frank'. We begrepen dat we hun liefdesbrieven in handen hielden. Die gingen we met rode oortjes lezen, maar als ze te intiem werden zouden we stoppen, spraken we af. Dat was niet nodig, onze ouders deden ook toen hun liefde nog pril was niet aan weëig sentiment. Onder de brieven vonden we papiertjes met verzetsboodschappen, post van onderduikers, probeersels van valse persoonsbewijzen. Heel interessant, maar gauw bekeken. We snapten nog steeds niet wat er zo beschamend

was in dat blik dat het verborgen moest blijven. Die knullig vervalsingen? Hoezo schaam je je ervoor als dat niet meteen lukt. Niemand leert je dat toch op school?

Helemaal onderin zat een schrift met het dagboek dat mijn moeder in het tweede en derde jaar van de bezetting had bijgehouden. Haar onleesbare handschrift verhinderde dat we het even snel doornamen. Wat we eruit oppikten leek ook niet iets waarvoor ze zich zou hoeven generen, of het moest de puberale toon zijn. Wel stuitte we op de romantiek die we in de liefdesbrieven hadden gemist, het stond vol ontboezemingen over Frankie, zoals ze onze vader noemde. Die passages lazen we elkaar voor en daarna hebben we het weggelegd. We moesten nu toch echt dat trouwboekje vinden tussen alle stapels, kasten en kisten vol getuigenissen van Tineke's bestaan.

Terwijl we verder opruimden praatten Pieter en ik over onze jeugd. Enerzijds had niemand zulke leuke ouders als wij, anderzijds had onze moeder aan het Bunkerdrama een vreselijk oorlogstrauma overgehouden. Vanaf onze geboorte dachten we dat het onze taak was haar te genezen. Hoe veel liefde we ook gaven, zij werd niet beter. Integendeel, het trauma sloeg zijn klauwen ook naar ons uit. Dat was het tegendeel van wat Tineke wilde, het was al erg genoeg dat ze zelf beschadigd was. Niemand mocht aan ons merken dat we last hadden van haar oorlog. Daarom moesten wij slagen in het leven, anders had de vijand toch nog gewonnen. Dus waren we gelukkig, knarsetandend gelukkig. Tot het tegendeel zich aan ons opdrong. Dan vluchtte ik in de ene oorontsteking na de andere en Pieter vocht zich eruit door met willekeurig wie een conflict op te zoeken.

Het verraste ons dat we nu zo eensgezind uitwisselden over de invloed van de oorlog op ons leven. Eerder was het altijd een gespreksonderwerp geweest waar we ons niet aan waagden en ook nu deed het al snel toch net een beetje te veel pijn. We namen de tijd, kwamen een paar maanden lang elke vrijdag samen in het huis van onze ouders. Tijdens het bekijken en sorteren kwam ons leven in vogelvlucht

voorbij en vingen we glimpen op van hun bestaan voor wij erbij kwamen.

Eigenlijk wilden we alles wat met de oorlog samenhang in een groot vuur opstoken, omdat die een veel te grote rol in ons leven had gespeeld. We begrepen op tijd dat we de geschiedenis daarmee onrecht deden. We hebben het in dozen gestopt en naar Atria, Kennisinstituut voor Emancipatie en Vrouwengeschiedenis gebracht. Daar hebben ze het in de loop der jaren keurig geordend. Het archief van Tineke Wibaut Guilonard beslaat zo'n twee meter.

Er was niet veel op te ruimen van onze vader. Achter een rijtje boeken in zijn werkkamer troffen we een schoenendoos met kinderkrabbeltjes en Sinterklaasgedichten. We giechelden om 'vrouwvriendelijke specula's' en lazen vertederd onze briefjes. Er waren nog wat hangmappen met patiëntendossiers, verder had hij de sporen van zijn leven netjes opgeruimd, leek het. Goed in het zicht in een bureaula lag bovendien het gezochte trouwboekje. We hadden het over het hoofd gezien omdat het de naam *Stamboek* droeg.

Maar toen Pieter vlak voordat we de flat overdroegen aan de nieuwe eigenaar nog even de berging beneden ging bekijken, stuitte hij in een verborgen hoek op een hutkoffer vol geschriften van en over Franks grootouders van vaders kant. Florentinus Marinus Wibaut en Mathilde Wibaut Berdenis van Berlekom waren beide vooraanstaand sociaaldemocraat en feminist. De man was wethouder van financiën en volkshuisvesting in Amsterdam tijdens mijn vaders jeugd. Onder de leuze *Wie bouwt? Wibaut* liet hij de stinkende kelderwoningen in de Jordaan, waarin arbeidersgezinnen in onmenselijke omstandigheden samenhookten, afbreken. Daarvoor in de plaats kwamen wijken met sociale woningbouw in de stijl van de Amsterdamse School. Frankie zat trots naast zijn grootpa toen die werd toegezongen door een grote schare arbeiders. Mathilde, minder beroemd dan haar echtgenoot maar zeker zo belangrijk, schreef en sprak over vrouwenrechten,

opvoeding en hoe arbeiders zich met literatuur en toegepaste kunst konden verheffen boven het armoedige bestaan. Ze lijkt daarin bekwamer te zijn geweest dan in het bestieren van haar eigen huishouden. In de hutkoffer zaten brieven aan haar echtgenoot die op zakenreis was terwijl zij probeerde hun kroost in het gareel te houden. Vooral de twee jongetjes, waarvan de jongste mijn latere opa was, konden vreselijke driftbuien krijgen. De dochters waren gezeglijker.

Vele jaren later was ze de trotse en belangstellende grootmoeder van negen kleindochters en zes kleinzonen. Pieter en ik vonden voor elk van hen een notitieboekjes waarin grootma Mathilde hun ontwikkelingen bijhield. Ook voor de eerste achterkleinkinderen, mijn neven in Engeland, was ze er nog aan begonnen. We bekeken ze met lichte jaloezie, omdat ze van zo'n onvoorwaardelijke liefde en belangstelling getuigden. Haar mooiste notitie was dat alle kleinkinderen het erover eens waren dat 'de wind uit de bomen komt.'

We hadden geen tijd om het allemaal goed te bekijken, de flat moest opgeleverd worden. We sloegen de koffer zolang bij Pieter thuis op om later uit te zoeken. Als we het wat minder druk hadden.

Dat kwam er niet van. Nog geen zes jaar na het overlijden van onze ouders heb ik Pieter zien vechten om lucht tot hij stierf. Op zijn eenenvijftigste werd bij mijn broertje longkanker geconstateerd in een vergevorderd stadium en met uitzaaiingen. Zijn ogen gingen twinkelen, 'eindelijk een vijand van formaat'. Die ziekte zou hij er wel onder krijgen. Ik stond klaar om hem te helpen, zoals vroeger op het speelplein als ik zijn arm in de kluwen vechtende jongetjes zocht als hij 'Ruth, mijn bril riep' om die in veiligheid te brengen. Er was geen bril, ik kon niks doen, de woekerende cellen sleurden hem uit het leven, deze vijand was hem de baas.

10 juli 2002: 'Pieter is dood. Hij viel vol overgave, zoals hij leefde, mateloos. Pieter maakte sterven mooi' schreven we

in de rouwannonce. Zo maar van het ene op het andere ogenblik was hij weg uit zijn volle en vrolijke bestaan met gezin en huisartsenpraktijk. Hij was nog lang niet klaar met leven, wilde zijn kinderen zien opgroeien, gesprekken met ze voeren zoals zijn vader met hem gedaan had.

In mijn donkerste ogenblikken geef ik de schuld van zijn vroege einde aan het trauma. Alsof hij het eigenlijk niet redde zonder zijn ouders, ook al ging hij de trui van zijn vader dragen en nam zijn geur over. Alsof zijn bestaansgrond voor een te groot deel was bepaald door het redden van zijn moeder. Dat het overheersende gevoel was toen ze voor de dood kozen: zij hoeven ons niet. Nou, dan hoefde het voor hem ook niet meer.

Zusjespijn wordt onderschat. Mijn broertje was mijn lotgenoot, mijn adem, de grond waarop ik bestond. We lachten altijd samen en dan waren we veilig, met ons tweeën alleen op de wereld. Hij viel daar af. Ik verloor de enige getuige van onze verwarrende jeugd en draag sindsdien in mijn eentje de nalatenschap van ons gezin. Die heeft de vorm van asurn en graf aangenomen. Herinneringen aan een kindertijd vol feest en vreugde, avontuur en plezier, mooie spullen en kisten vol geschriften. Ingebed in diepgewortelde angsten en neuroses. Souvenirs bijten als je ze met niemand deelt.

Nu ben ik eind zestig en behoor tot de generatie die er niet mocht zijn. Volgens mijn geboortejaar hoor ik bij de babyboomers. Wij schijnen alle voordelen van de economische bloeiperiode van na de bevrijding te genieten. De naam die beter past bij mij en veel van mijn leeftijdgenoten is *verloren generatie*, want we mochten niet klagen, we hadden niets meegemaakt. Tegen de gruwelen van 40/45 valt alles in het niet. Ouders jong verloren, misbruikt, gediscrimineerd, gevlucht? Ach, dat is rot voor je, wees blij dat je niet in het kamp hebt gezeten.

Dit is meesterlijk beschreven in het boek *Tralievader* van Carl Friedman. Alles wat de kinderen thuis vertellen wordt door de vader, die 'kamp heeft', vergeleken met hoe het daar was. Dan laat je het wel uit je hoofd om te reppen van een